

стосовно релігії, церкви та віруючих, у своїй політиці щодо релігії та церкви дотримується наступних принципів і підходів:

- кожна людина має право на свободу світогляду і віросповідання, вільного вибору ставлення до релігії;
- кожна людина має право сповідувати будь-яку релігію у прийнятний для неї спосіб, безперешкодно вести релігійну діяльність;
- держава не втручається у законну діяльність релігійних організацій, надає їм всебічне сприяння.

Л. ВИГОВСЬКИЙ (Хмельницький, Україна)

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАД В УКРАЇНІ

Сучасна суспільно-політична ситуація в Українській державі характеризується, на жаль, високим рівнем соціальної напруги. Пояснюється це перш за все тим, що наш соціум є розколотим загальною на дві політичні сили, мета яких - протилежна. Так, одна з них вектор розвитку суспільства бачить на Сході, інша - на Заході. Зрозуміло, що це породжує гостре протистояння різних партійно-політичних рухів і в кінцевому підсумку зумовлює його нестабільний стан. Однією із причин цього стала відсутність в державі розвинутих демократичних структур. Тому за таких умов актуалізується проблема утвердження та подальшого розвитку в Україні демократичних засад.

Демократія, як відомо, є типом політичної будови держави чи політичної системи суспільства, при якому єдино легітимним джерелом влади в державі є її громадяни. При цьому управління державою може здійснюватися або безпосередньо (пряма демократія), або опосередковано, через вибраних представників. Варто зазначити, що в сучасній політичній науці термін «демократія» застосовується як для позначення теоретичної ідеальної моделі (нормативний підхід), так і для опису реально існуючих державних систем в країнах, де політичний процес відносно повно відповідає вимогам, що висовуються до демократії як ідеалу (емпіричний підхід).

Головною ознакою демократії є законодавчо забезпечені виборні форми як пропорційного представництва у владі (колективний орган), так і авторитарного представництва (президент). При цьому обов'язково має бути задіяна ефективна система захисту інтересів меншості.

Одним із суттєвих факторів процесу демократизації суспільства може виступати така соціальна інституція як Церква. В історії суспільства, як показала практика, вона може серйозно гальмувати такий процес або ж навпаки - суттєво його прискорювати. У «Рекомендації 1396 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Релігія і демократія» вказується на те, що «демократія та релігія не повинні протистояти одне одному, а навпаки. Демократія довела, що вона є найкращим шляхом до свободи мислення. Зі свого боку релігія, через мораль та етику, свої головні цінності, її критичний підхід та культуру може бути цінним партнером демократичного суспільства».

Вплив Церкви на процес формування та розвиток демократичних засад в суспільстві, діяльність релігійних організацій в процесі утвердження ідеології демократії завжди цікавила філософів та релігієзнавців. До цієї теми в тому чи іншому контексті звертались Т.Гоббс, Р.Белла, Е.Дюркгейм, Г.Зіммель та інші. Їх основоположні ідеї отримали розвиток в працях російських релігієзнавців В.Гараджі, Ю.Левади, О.Сухова, І.Яблокова. Значний доробок в цьому плані мають українські дослідники М.Бабій, В.Бондаренко, В.Єленський, В.Климов, А.Колодний, Л.Филипович.

Водночас, роль релігійного комплексу та його інституалізованих форм у процесі розробки теорії демократичного суспільства, її практичної реалізації досліджена ще не достатньо. Тим більше, що сама Церква історично еволюціонувала від повного несприйняття у свій час ідей демократичного суспільства як секулярного явища до визнання його як основної цінності сучасної цивілізації.

Питання сутності демократичного суспільства, причин та необхідних умов його формування стали темою дослідження суспільствознавців ще у кінці XVIII століття. В той час таке суспільство розглядалось як нерелігійна форма контролю за діяльністю секуляризованої держави. Започаткована і розвинута на основі активності громадян та їхньої самоорганізації, нова форма суспільного контролю за діяльністю держави отримала назву громадянського суспільства.

Варто зазначити, що в умовах радянської держави ідея демократичного розвитку суспільства не отримала якусь підтримку, оскільки вона явно вступала в протиріччя з монопольним положенням такої держави у суспільстві, з проголошенням і реалізацією нею принципу пріоритету державних інтересів над особистим. Звідси й жорстке протиставлення соціалістичної демократії буржуазній з відповідними соціальними наслідками.

Нині для нас успіхи демократичного суспільства в країнах Заходу очевидні. Саме воно поставило державу під жорсткий і ефективний контроль людей. Тому така держава змушена служити народу не на словах, а на ділі. Як свідчить практика, демократизація значно зменшила ступінь відчуженості органів державної влади від рядового громадянина. Влада у такій ситуації змушена у власній діяльності орієнтуватись на створення сприятливих умов для реалізації матеріальних і духовних потреб громадян власної держави. Саме в результаті діяльності демократичного суспільства витворено сучасну західноєвропейську цивілізацію на засадах пріоритету свободи та прав людини.

З набуттям Україною державної незалежності і проголошенням головною цінністю буття людини актуальною стала проблема формування і розбудови інституцій демократичного суспільства. Це пояснюється в першу чергу тим, що попередня радянсько-партійна форма державного управління в очах більшості людей себе повністю дискредитувала. Нова українська держава, яка практично розбудовувалась на руїнах радянської, об'єктивно успадкувала її основні негативні риси. До них в першу чергу потрібно віднести утвердження пріоритету інтересів держави над інтересами людини, зумовлену таким підходом відчуженість влади від народу, "махровий" бюрократизм, масове використання можливостей влади для особистого збагачення державних чиновників, невинуваті для них соціальні пільги. Іншими словами, нова українська влада продовжувала бути самодостатньою, оскільки практично не залежала від власних громадян. За роки незалежності вона, зокрема, не зуміла створити справедливі і прозорі умови перерозподілу державної власності. В результаті невелика група людей з явного потурання влади стала

володарем основних засобів виробництва. Ті матеріальні цінності, котрі створювались цілими поколіннями людей за дуже короткий період стали власністю окремих людей, часто з кримінальним минулим. Майнове розшарування в країні для громадян цивілізованого світу досягло просто непристойного характеру. Таким чином, Українська держава не забезпечує в повному обсязі проголошені нею ж базові соціальні права та свободи.

Але при цьому варто зауважити, що в Україні, попри зазначене, все ж об'єктивно закладаються підвалини для становлення і подальшого розвитку демократичного суспільства, оскільки реально існує багатопартійність, багатокладність економіки, порівняно розвинута публічна сфера. В той же час, з об'єктивних і суб'єктивних причин, структури такого суспільства є нечисельними та досить організаційно слабкими. Більш того, часто вони не мають необхідного сприяння з боку владних структур, нерідко саме від неї зазнають утисків. І це зрозуміло, адже в ній ще багато працює тих людей, які психологічно можуть сприймати контроль тільки вищестоящих органів, але не рядових громадян. До цього необхідно додати і досить високий рівень пасивності самих громадян, які часто прагнуть не конфліктувати з представниками державних органів.

За таких умов об'єктивно існує суспільна потреба в тих силах, які могли б реально взятися за вирішення даної суспільно-необхідної проблеми. Однією із таких духовних сил могла б виступити саме Церква. Це пояснюється тим, що більша частина громадян, незалежно від їх релігійного самовизначення, звертають увагу на важливість соціальної діяльності і місії Церкви, ратують за її активну участь у вирішенні суспільно-значимих проблем. Сьогодні це практично єдиний суспільний інститут, котрий користується найвищим рівнем довіри з боку громадян.

Варто відзначити, що нині ряд християнських Церков переосмислюють свою суспільну роль в соціумі, форми і методи її реалізації. І, як свідчить практика, поки що однозначної відповіді немає. Про це свідчить той факт, що, зокрема, в керівництві Православної церкви з цього питання є принципові розмежування. Такий поділ в принципі проходить по відомій лінії, яка умовно поділяє клір на "консерваторів" та "лібералів". Перші, побоюючись, що Церква, беручи активну участь у світському житті, втратить свою ідентичність, стоять на позиції збереження літургіко-історичної спадщини. "Ліберали", навпаки, визнають потребу в постійному оновленні форм і методів церковного життя, постійного діалогу з "зовнішнім" світом і ставлять собі завдання про перетворення всієї повноти суспільного життя на засадах християнських цінностей. Хоч нині серед християнських богословів під впливом реального життя набуває поширення думка про те, що "Церква повинна цілком серйозно прийняти секулярну сферу й довести, що християнське служіння можливе й необхідне і в ній, а не тільки в монастирі чи в парафії" [3,183]. Такий підхід можливий на засадах переосмислення сутності самої людини. Тепер вона вже розглядається як суб'єкт, осереддя та мета суспільства, що вимагає шанувати її разом із її універсальними та невід'ємними "людськими правами". Через те відбувається переосмислення змісту і форм суспільної діяльності віруючих. Дискутуються, наприклад, питання щодо можливостей створення віруючими політичних партій, незалежних від держави та адміністрації профспілок, можливості боротьбі віруючих за свої громадянські права.

Соціальна місія християнської Церкви така ж давня, як і вона сама. З часу свого виникнення вона пропагувала положення Євангелія щодо суспільної,

політичної та економічної поведінки віруючих, регламентувала їх обов'язки у її відношеннях зі світською владою.

У своїй соціальній діяльності Церква намагалась захищати убогих, викривала несправедливість у суспільстві, сприяла утвердженню справедливості та милосердю. Практично до XVIII століття саме Церква контролювала діяльність держави. І проблема створення демократичного суспільства виникла, як вже зазначалось, у зв'язку із секуляризаційними процесами в суспільстві, оскільки держава виходила з під контроль Церкви.

Реакцією на питання щодо місця і ролі Церкви у сучасному суспільному житті стали соціальні доктрини, соціальні вчення християнських церков. Вони відображають погляди і настанови Церкви не лише щодо особистої поведінки віруючих, але й з приводу обов'язків християнина щодо суспільства в цілому, тобто його соціальної відповідальності. Виходячи з релігійного уявлення про людину та її гідність, соціальна доктрина покликана дати основні методологічні принципи, які орієнтуватимуть віруючих, як громадян, у їхніх соціально-політичних поглядах.

Сьогодні християнські Церкви вважають своїм обов'язком виступати на захист демократичних прав і свобод громадян у випадках, коли владні структури своїми діями зумовлюють погіршення соціально-економічного положення віруючих та інших громадян, або вдавалися до обмеження задекларованих конституційних прав та свобод особистості. Той факт, що "місія Церкви є духовного порядку, насправді не протиставляє її світові. Надія на вічне спасіння та змагання (діяльне прагнення) до підтримки людей – це різні речі, і варто це пам'ятати. Однак вони нероздільні, адже саме на землі, в історії, в конкретних умовах життя кожна людина готує, вирішує і наперед переживає свою вічну долю. Несправедливість, визиск, нещасття, які в межах суспільства нерідко консолідується у справжні "структури гріха", є великими ворогами людини, бо вони впливають на моральну поведінку людини, позбавляють її гідності особи, перешкоджають їй здійснити своє покликання"[3, 15].

Очевидно, що ефективна реалізація позитивного потенціалу Церкви на процес формування та становлення демократичного суспільства можлива при гармонізації її зусиль із зусиллями самого суспільства та держави. У цьому плані варто нагадати, що у світовій практиці історично склалося фактично три базові моделі відносин між державою і Церквою – сепараційна, коопераційна та протекціоністська (патерналістська). Перша передбачає безумовне відокремлення Церкви від держави. У цій ситуації сфери діяльності Церкви та держави жорстко розмежовані. Остання законодавчо забезпечує звужене поле діяльності релігійних організацій та здійснює контроль за їх роботою в сферах суспільного життя. Друга модель передбачає співпрацю Церкви та держави, участь релігійних організацій в реалізації соціальних, культурних, освітніх та інших програмах, що фінансуються державою. Це створює досить широке поле для діяльності Церкви. І остання – третя модель передбачає відкриту підтримку Церкви державою, в тому числі і фінансову. У цьому випадку Церква практично перетворюється на політичний інститут підтримки діючих владних структур і аж ніяк не може бути до них опозиційною. Зрозуміло, що саме друга модель – коопераційна – створює оптимальні можливості участі Церкви в процесі формування та розвитку засад громадянського суспільства.

В Україні чинним законодавством фактично передбачена перша модель – сепараційна. Це значно обмежує поле діяльності Церкви у названому процесі. Хоч і в таких умовах її вплив на формування суспільної свідомості очевидний. Цьому слугує

і те, що ієрархи діючих у країні церков нерідко в публічній формі дають досить критичну оцінку тим чи іншим діям влади.

Зрозуміло, що Церква, як частина суспільства, як специфічна структурна складова демократичного суспільства, не може стояти осторонь тих процесів, котрі відбуваються в державі. Через те для кожної з існуючих в Україні церков сьогодні є актуальною проблема її самовизначення щодо присутності у процесі становлення і розвитку такого суспільства в нашій країні. Зрозуміло, що підвищення рівня соціальної активності віруючих людей позитивно вплине і на загальний рівень такої активності в суспільстві. Правда, в цьому плані традиційні християнські конфесії мають певні власні проблеми. Адже у них існує започаткований ще в епоху Середньовіччя поділ на клір і мирян, “професіоналів”, “владу” і “темний люд”. І якщо духовенство вже в силу свого соціального статусу займало соціально активну позицію, то “миряни в Україні мають ознаки одночасно активності та безсилля, оптимізму та розчарувань, впевненості й значних вагань” [2, 4]. Цікаво зазначити, що частина духовенства, особливо парафіяльна, в принципі не зацікавлена в підвищенні рівня соціальної активності своїх вірян. Це пояснюється тим, що з такими віруючими працювати набагато складніше. І це зрозуміло, адже краще біля себе мати мирян, які знають тільки три речі – молитися, слухати й давати гроші. Із-за цього “егоїстичні інтереси духовенства часто домінують над його душпастирськими обов’язками, через що ініціативи згори щодо створення на парафіях мирянських осередків завершується створенням “кишенькових” утворень – слухняних і безініціативних” [2,4].

В цьому плані потрібно відзначити зусилля Римо-Католицької Церкви, яка намагається своїх віруючих зробити повноправними учасниками процесу управління державою, здійснює пошук нових і повніших форм участі в громадському житті громадян-християн та нехристиян. “Життя демократії, - зазначають її ієрархи, - не може бути ефективним без активної, відповідальної та щирої участі кожного з нас” [1,1]. Такий підхід був узаконений рішеннями Другого Ватиканського собору. В його документах, зокрема, зазначено, що “миряни не повинні відмовлятися від участі в громадському житті, в економічній, соціальній, законодавчій, адміністративній та культурній сферах, маючи на меті на особистому та державному рівні пропагувати суспільне благо” [1, 1]. В обов’язок католиків входить пропагування та захист таких суспільних цінностей як громадський порядок і мир, свобода і рівність, повага до людського життя та довкілля, справедливість та солідарність, тобто тих засад, котрі виступають фундаментом громадянського суспільства.

Таким чином, Церква виступає суттєвим фактором демократизації життя суспільства на засадах християнських цінностей, формує соціально активну позицію віруючих у справі відстоювання ними своїх громадянських прав, що в кінцевому підсумку прямо слугує інтересам формування і розвитку громадянського суспільства в Україні.

Використані джерела:

1. Йозеф Кардинал Ратцінгер, Гарнісіо Бертоне. Миряни і політика. Доктринальні зауваги щодо деяких питань стосовно участі католиків у політичному житті // Арка. – 2003. - № 7 (65). –С. 1, 4-5.
2. Кирик Ю. Важливий нерв громадського життя // Арка. –2003. –№ 6(64). – С.4.
3. Суспільна доктрина Церкви. (Збірник статей). –Львів.: Свічадо, 1998.